

Rethinking Russia's Economic Resilience against Western Sanctions: Model and Lessons for Iran's Economy

Ehsan Rasoulinezhad

Associate Professor, Department of Russian Studies, Faculty of World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran

Ali Akhavan¹

A Ph.D. Candidate in Russian Studies, Faculty of World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran

(Date received: 16 June 2023 - Date approved: 31 January 2024)

Abstract

Introduction: The Russian economy relies heavily on the export of raw materials, making it vulnerable to the political decisions of its client countries. Russia has a history of tensions with the West and periods of cooperation with it have been short-lived. Significant events such as the global economic crisis in 2007-2008 and the political confrontation with the West that led to economic sanctions have had a profound impact on the Russian economy. The most recent manifestation of these differences appeared during the military conflict between Russia and Ukraine in February 2022. Iran, which is heavily dependent on oil exports, has been facing Western sanctions for many years. These sanctions have led to a decline in the government's income and a decrease in the value of the currency for Iran. This situation has limited access to global financial systems and has posed challenges to the international trade.

To counter the impact of Western sanctions, Iran has adopted an anti-sanctions economic model that prioritizes domestic production and investment in infrastructure projects. Iran's goal is to achieve economic growth by focusing on strengthening the domestic market and reducing reliance on foreign trade amid external pressures. Gaining insights from other countries with similar economic structures that have successfully implemented anti-sanctions models can provide valuable lessons for Iran's efforts. This article examines Russia's experiences, which can benefit Iran's efforts and examines appropriate anti-sanctions models for Iran.

1. E-mail: Akhavan.ali@ut.ac.ir (Corresponding Author)

Research question: What lessons can Iran learn from Russia's economic resistance and its ability to resist Western sanctions?

Research Hypothesis: In response to Western sanctions, Russia has implemented import substitution and turned to the East. Inspired by China's successful "Made in China-2025" model, this approach could prove effective for Russia. Similarly, Iran needs a well-thought-out long-term strategy to build a robust anti-sanctions economy. Using Russia's experience and adopting the "Made in China-2025" policy can be a valuable plan for Iran's economic development.

Methodology and theoretical framework: The research method is qualitative and the data is collected by referring to articles and scientific sources. There are various definitions of economic sanctions and their conceptual frameworks in academic literature. For example, Knobel examines the historical development of theories on economic sanctions over the past century to address questions about their objectives, motivations, effectiveness, and consequences. Anton Flipenko offers two views on the definition of economic sanctions: Realism and Liberalism. In the liberal view, he identifies two approaches - Cosmopolitanism and Authoritarianism.

Results and discussion: After the Ukraine crisis, Russia faced sanctions that threatened its economy. However, policies such as "import substitution" and "pivot to the east" helped Russia mitigate the damage. Similar strategies are used around the world to boost economic development and protect against shocks and sanctions. Notable policies include India's "Made in India", Germany's "Industry 4", America's "Buy American and hire American", and China's "Made in China-2025". According to the economic, political, geographical, and cultural conditions of Russia, China's approach can serve as a model for overcoming development challenges. This model may benefit Iran's economy, which is facing problems caused by oil dependence and sanctions. Iran and Russia share similarities in their reliance on natural resources like oil and gas, facing government oversight, international sanctions, economic volatility, crises, and the desire to diversify their economies while dealing with bureaucracy and corruption that hinder efficiency.

The slowdown in China's economic growth rate in 2015 prompted the government to act to accelerate development. This included the introduction of a series of government programs and schemes. One of these programs, "Made in China-2025", was unveiled in 2015. It

outlined the tasks related to advanced technologies, the development of Chinese brands, and the promotion of service-oriented production over a ten-year period. The plan's main focus is on innovation, filling gaps in key sectors, prioritizing quality, promoting "green manufacturing", attracting talented employees, and building Chinese brands. China has emphasized ten key sectors in its construction program, all designed to meet global and domestic needs. By relying on these sectors, China's goals are to strengthen its economic capacity.

Given the above information, "Made in China-2025" program can serve as a model for the Russian economy. In response to economic sanctions imposed by the United States and the European Union, Russia has prioritized import substitution and increased support for domestic production and localization of industry. Russia can make significant progress by following the example of China. Furthermore, as Russia's need for new technologies continues to grow, it is considering a shift toward smart and digital products to align with global economic trends. In this research, we concluded that this model can be effective for Iran as well.

Conclusion: Russia has implemented the so-called "turning to the east" and "import substitution" policies to deal with the sanctions. East Asian countries have imposed less economic sanctions against Russia, making this policy a viable solution. Iran, which is rich in oil and under sanctions, can learn from Russian model and prioritize operational experiences in its plans. To overcome economic challenges caused by sanctions, Iran needs to implement import substitution, turn to the east, and design a long-term development policy. China's "Made in China 2025" program can be effective for Iran with the necessary adaptations. One of the strategies to reduce Western sanctions in Iran is to adopt global development models such as China's "Made in China 2025" plan. This plan focuses on China's position as a global leader in high-tech industries, robotics, and transportation using new fuels, aircraft manufacturing and more. By following this approach, Iran can create a long-term strategy to counter Western sanctions while adapting it to its own conditions.

Keywords: Sanction, Anti-Sanction Policy, Economic Resilience, Russia, Iran.

بازاندیشی تاب‌آوری اقتصادی روسیه در برابر تحریم‌های غرب: الگو و درس‌هایی برای اقتصاد ایران

احسان رسولی‌نژاد

دانشیار، گروه مطالعات روسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران

علی اخوان^۱

دانشجوی دکتری مطالعات روسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۶ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۱)

چکیده

روسیه در سال‌های اخیر، به‌ویژه پس از بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴ با چالش تحریم اقتصادی روبه‌رو بوده است. این کشور برای بی‌اثرکردن تحریم‌ها اقدام‌های مختلفی انجام داده است، اما برای رویارویی با تحریم می‌تواند از دیگر الگوهای اقتصادی نیز بهره‌برداری کند. این پرسش مطرح است که تاب‌آوری اقتصادی روسیه و تجربه این کشور در برابر تحریم‌های غربی چه درس‌هایی برای ایران دارد؟ با روش پژوهش کیفی و با مطالعه مقاله‌ها و منابع کتابخانه‌ای، داده‌های پژوهش را تجزیه و تحلیل می‌کنیم. با در نظر داشتن مفهوم تحریم اقتصادی و همچنین چارچوب‌های کلی این مفهوم، فرض بر این است که روسیه برای رویارویی با تحریم‌های غربی از سیاست‌های جانشینی واردات و چرخش به شرق بهره گرفته است. الگوی «ساخت چین-۲۰۲۵» نیز می‌تواند برای روسیه کارآمد باشد. ایران نیز برای ایجاد اقتصاد قوی ضدتحریمی به سیاستی بلندمدت نیاز دارد که تجربه روسیه و همچنین سیاست «ساخت چین-۲۰۲۵» می‌تواند الگویی برای اقتصاد ایران باشد. در این نوشتار مشخص می‌شود که سیاست «ساخت چین-۲۰۲۵» هم به‌شکل اصولی‌تر سیاست جانشینی واردات را توسعه می‌دهد و هم عرصه را برای فناوری‌های پیشرفته و روزآمد هموار می‌کند. ساختار اقتصاد ایران و روسیه با وجود تفاوت‌های ساختاری از جهت‌هایی مانند نفتی بودن، دولتی بودن، زیر تحریم بودن، گرایش به تنوع‌بخشی و دیوان‌سالاری پیچیده شباهت‌هایی با یکدیگر دارند. بنابراین چنین الگویی می‌تواند در اقتصاد ایران هم استفاده شود که دچار چالش تحریم‌های غرب در اندازه و شدت بیشتر است.

واژگان اصلی: تحریم، سیاست ضدتحریمی، تاب‌آوری اقتصادی، روسیه، ایران.

۱. نویسنده مسئول: Akhavan.ali@ut.ac.ir

مقدمه

اقتصاد روسیه وابسته به صادرات مواد خام است. این وابستگی سبب شده است این کشور نسبت به تصمیم‌های سیاسی کشورهای مشتری، آسیب‌پذیر باشد. در طول تاریخ، تنش‌های زیادی در میان روسیه و غرب رخ داده است و به‌طور معمول دوره‌های همکاری و مشارکت کم دوام بوده‌اند. در حال حاضر، تقابل روسیه با غرب بر سر مسائل سیاسی است که خود را به‌شکل تحریم‌های اقتصادی نشان داده است. آخرین نشان بروز این اختلاف‌ها در آغاز درگیری نظامی روسیه و اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ بود. مانند روسیه، ایران نیز دهه‌ها است که با تحریم‌های غرب روبه‌رو بوده است. ایران همواره برای یافتن راه‌هایی برای رویارویی با این تحریم‌ها تلاش کرده است. اقتصاد ایران به صادرات نفت متکی است و تحریم‌ها توانایی کشور را برای فروش نفت در بازارهای بین‌المللی محدود کرده است. این امر به کاهش درآمد دولت و کاهش ارزش پول منجر شده است. تحریم‌ها دسترسی ایران به سیستم‌های مالی بین‌المللی را نیز محدود و شرکت در تجارت جهانی را برای این کشور دشوار کرده است. مدل اقتصادی ضدتحریمی برای ایران مدلی است که با تمرکز بر تولید داخلی و سرمایه‌گذاری در طرح‌های زیرساختی، تأثیر تحریم‌های غرب را کاهش دهد. تأکید بر توسعه بازار داخلی و کاهش وابستگی به تجربه خارجی در شرایط فشارهای خارجی، می‌تواند رشد اقتصادی به همراه داشته باشد. یک راه حل بالقوه، بهره‌گیری از تجربه دیگر کشورها با ساختار اقتصادی مشابه و بررسی مدل‌های ضدتحریمی آزمایش‌شده توسط این کشورهاست. در این نوشتار، الگوی ضدتحریمی مناسب برای ایران و درس‌ها و تجربه‌های روسیه برای ایران را بررسی می‌کنیم و به دنبال پاسخ این پرسش هستیم که تاب‌آوری اقتصادی روسیه و تجربه این کشور در برابر تحریم‌های غربی چه درس‌هایی برای ایران دارد؟ فرض بر این است که روسیه برای رویارویی با تحریم‌های غربی از سیاست‌های جانشینی واردات و چرخش به شرق بهره‌گرفته است و الگوی «ساخت چین-۲۰۲۵» نیز می‌تواند برای روسیه کارآمد باشد. ایران نیز برای ایجاد اقتصاد قوی ضدتحریمی به سیاستی بلندمدت نیاز دارد که تجربه روسیه و سیاست «ساخت چین-۲۰۲۵» می‌تواند الگویی برای اقتصاد ایران باشد.

روسیه پس از بحران اوکراین با تحریم‌هایی جدی روبه‌رو شد، اما سیاست‌های «جانشینی واردات»^۱ و «چرخش به شرق»^۲ راهی بود که روسیه تا حد امکان بتواند این آسیب‌ها را به کمترین حد برساند. در جهان نیز سیاست‌های متعددی برای توسعه و مقاوم‌سازی اقتصادی اجرا می‌شود. از میان این سیاست‌ها می‌توان به سیاست «در هند بساز»^۳، «صنعت ۴»^۴ آلمان،

1. Import substitution.
2. Turn to the East
3. Make in India
4. The Fourth Industrial Revolution (4IR or Industry 4.0)

«آمریکایی بخر و آمریکایی استخدام کن»^۱ و «ساخت چین -۲۰۲۵»^۲ اشاره کرد. سیاست ساخت چین توجه به بافتار اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی روسیه می‌تواند الگوی خوبی برای برون‌رفت از مشکلات توسعه‌ای باشد. به علاوه این الگو برای اقتصاد ایران که مشکل نفتی بودن و همچنین در تحریم بودن دارد، می‌تواند کاربردی باشد. زیرا ساختار اقتصاد ایران و روسیه، شباهت‌هایی با یکدیگر دارند، چون هر دو اقتصاد با مسائلی روبه‌رو هستند همچون اتکا به منابع طبیعی به‌ویژه نفت و گاز، نظارت دولتی بر اقتصاد، تحریم‌های بین‌المللی، تجربه‌های مشابه در رویارویی با نوسان‌ها و بحران‌ها، تمایل به تنوع‌بخشی به اقتصاد، چالش‌هایی مانند دیوان‌سالاری و فساد که منجر به ناکارآمدی شده‌اند. روش پژوهش در این نوشتار، کیفی و همچنین روش گردآوری داده‌ها، مراجعه به مقاله‌ها و آثار مکتوب است.

پیشینه پژوهش

پژوهش در مورد تحریم اقتصادی موضوع جدیدی در ادبیات علمی نیست و هر سال مقاله‌های متعددی در این مورد در مجله‌های مختلف علمی چاپ می‌شوند. در این مقاله‌ها، تأثیرهای تحریم‌ها بر کشورهای مختلف و انواع واکنش‌های احتمالی کشور هدف مورد بحث قرار می‌گیرند که البته به غنای علمی در این پژوهش‌ها کمک شایانی می‌کنند، اما زمانی که این پژوهش‌ها با موضوع‌هایی مانند الگوهای ضدتحریمی و بررسی کارایی آن و ظرفیت‌سنجی برای الگوگرفتن آمیخته می‌شوند، انتظار می‌رود که ابعاد جدیدی به‌دست آید که این نوشتار از این نظر نوآوری دارد. البته پژوهش‌هایی نیز پیش‌تر به این موضوع پرداخته‌اند که تعداد آن‌ها محدود است.

تیموفیف و همکارانش (۲۰۲۲) در مقاله «تحریم‌های ایران، درس‌هایی برای روسیه در شرایط جدید بین‌المللی» تحریم‌های غرب علیه ایران را بررسی و سازوکارهای مقابله با این تحریم‌ها توسط ایران را ارزیابی کرده‌اند. رادیکف (۲۰۲۰) در مقاله «مقاومت ایران و روسیه در برابر تحریم‌های اقتصادی؛ شباهت‌ها و تفاوت‌ها در راهبرد» تجربه ایران برای روسیه را سودمند می‌شمارد و راهبرد این دو کشور در مقابل تحریم‌های اقتصادی را بررسی می‌کند. این مقاله از این نظر برای نوشتار حاضر اهمیت دارد که نگاه خوبی از اقدام‌های انجام‌شده از سوی ایران و روسیه برای مقابله با تحریم‌ها به دست می‌دهد. خمینیج و علیخانی (۲۰۲۱) در مقاله «روسیه و ایران در شرایط تحریم‌های اقتصادی، سیاست ضدتحریمی و اقتصاد مقاومتی» نشان دادند که راهبرد اقتصادی ضد تحریم اولویت اصلی ایران و روسیه است و لازم است دو کشور علاوه بر این سیاست به همکاری دوجانبه بیشتر و دلارزدایی از اقتصاد و حذف موانع تجاری اقدام کنند. یرشف (۲۰۱۷) در مقاله «سیاست جانشینی واردات، رویکرد نظری در جهت تبیین مفاهیم» به بررسی نظری مفهوم جانشینی واردات و نقش آن در ایجاد اقتصاد ضدتحریمی و

1. buy American and hire American
2. Made in China 2025

مقاوم می‌پردازد. کریم‌اف (۲۰۱۶) در مقاله «جانشینی واردات در بخش انرژی»، با سخت‌دانستن شرایط اقتصادی برای روسیه بعد از بحران سال ۲۰۱۴ اوکراین، سیاست جانشینی واردات در بخش انرژی را موضوعی مهم می‌داند. کریچفسکی (۲۰۱۵) در کتاب خود با عنوان «روسیه از تحریم به شکوفایی»، ظرفیت روسیه برای استفاده از تحریم را به‌عنوان عاملی برای پیشرفت با استفاده از ابزارهایی که در اختیار دارد بررسی کرده است. ما بو (۲۰۱۷) در مقاله «راهبرد چرخش به شرق» روسیه، فرصت‌ها و چالش‌ها» در ارتباط با طرح‌های فرامنطقه‌ای چین، تنوع صادراتی و ذهنیت فرهنگی غرب‌گرای روسی را عوامل محدودکننده و طرح‌های فرامنطقه‌ای چین مانند «یک کمربند و یک راه» را فرصتی برای راهبرد چرخش به شرق روسیه در نظر می‌گیرد.

پایان‌نامه دهقانی (۱۳۹۷) با عنوان «تأثیر تحریم‌های بین‌المللی بر دیپلماسی انرژی روسیه» که در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران دفاع شده است از دیگر منابع موجود در این زمینه است. حسینجانی (۱۳۹۹) پایان‌نامه دیگری که به نتایج این نوشتار یاری می‌رساند «بررسی تطبیقی واکنش روسیه و ایران به تحریم‌های اقتصادی در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ (تحریم‌های آمریکا، اروپا و شورای امنیت)» نوشته است. از کتاب‌های روسی پرشماری که در این حوزه چاپ شده‌اند، کتاب دورایف (۲۰۱۶) با عنوان «تحریم‌های اقتصادی در قانون ایالات متحد آمریکا، اتحادیه اروپا و روسیه»، کتاب اینوزمتسف (۲۰۱۴) «چگونه تحریم‌ها به روسیه ضربه می‌زنند» و کتاب کاتاسانف (۲۰۱۵) با عنوان «پاسخ استالینی به تحریم‌های غرب: جنگ برق‌آسای اقتصادی علیه روسیه، وقایع‌نگاری، پیامدها و روش‌های اقدام‌های متقابل» هستند.

با اینکه این نوشته‌ها چارچوب ذهنی خوبی برای پیشبرد هدف‌های این نوشتار به‌دست می‌دهند، هیچ‌یک به الگوی مناسب ضدتحریمی که برای روسیه مناسب باشند، نمی‌پردازند. در این نوشتار علاوه بر معرفی الگوی مناسب برای پیشبرد هدف‌های ضدتحریمی روسیه، امکان استفاده برای ایران و همچنین درس‌هایی که می‌تواند برای اقتصاد ایران نیز سودمند باشند بحث خواهد شد.

چارچوب نظری

تعریف‌های گوناگونی در مورد تحریم‌های اقتصادی و چارچوب مفهومی آن در منابع علمی موجود است. کنویل با بررسی تاریخ صد ساله نظریه‌پردازی در مورد مسئله تحریم اقتصادی، هدف این نظریه‌ها را پاسخ به پرسش‌هایی مانند هدف‌ها و انگیزه‌های اساسی تحریم و اثربخشی و پیامدهای آن می‌داند. او معتقد است که در گروه‌های علمی در مورد تعریف تحریم‌های اقتصادی اتفاق نظر وجود ندارد و سال‌هاست که این موضوع از موضوع‌های مهم علمی است. بدون ایجاد درک روشنی از مفهوم تحریم، ارزیابی هدف‌ها و اثربخشی آن غیر

ممکن است (Knobel, 2019: 154). آنتون فلیپنکو تحریم‌های اقتصادی را در دو مکتب واقع‌گرایی و لیبرال‌گرایی و دو رویکرد جهان‌وطنی (در چارچوب برداشت لیبرال) و استیلاطلبی (در چارچوب برداشت واقع‌گرایی) تعریف می‌کند. به باور وی، نظریه انتخاب عمومی نظریه‌ای لیبرال است و به‌عنوان سازوکار کاربردی مهم برای محاسبه پیامدهای اقتصادی و اجتماعی تحریم‌ها استفاده می‌شود. براساس اصول واقع‌گرایی، قوانین یکسانی در این نظریه وجود ندارد. در نظام اقتصادی بین‌الملل، آنارشیسم حاکم است و چون دولت‌ها دارای حاکمیت هستند به صلاحدید خود عمل می‌کنند. همچنین در تعامل با همه بازیگرانی هستند که آن‌ها نیز به صلاحدید خود عمل می‌کنند. بنابراین به عقیده واقع‌گرایان، سیاست اقتصادی بین‌المللی در نتیجه اقدام‌های عقلانی دولت‌ها برای دستیابی به قدرت و ثروت شکل می‌گیرد. بر این اساس، در زمان بروز اختلاف‌ها، دولت‌ها در سطحی بالاتر از سازمان‌های بین‌المللی در کاربست تحریم عمل می‌کنند. از این دیدگاه، تحریم‌های اقتصادی، ابزار سیاست خارجی است (Flipenko and Others, 2020: 71).

«هدف از کاربست تحریم از سوی یک یا چند کشور، هم‌سوکردن رفتار کشور تحریم‌شده با اصول و منافع ملی کشورهای تحریم‌کننده است» (Bayat and Others, 2021). تحریم‌های اقتصادی با هدف کاهش رفاه اقتصادی یک کشور با کاهش تجارت بین‌المللی به‌کار گرفته می‌شوند تا دولت هدف را مجبور به تغییر رفتار سیاسی خود کنند. تحریم‌های اقتصادی به شیوه‌ای مشابه جنگ نظامی عمل می‌کنند. هر دو هدف مشترکی دارند و آن بازداشتن دشمن از تعقیب هدف‌هایش است. این نظریه، رابطه‌ای تقریباً متناسب در میان هر دو پدیده را پیش‌بینی می‌کند و آن منجرشدن این رویکرد به تسلیم دشمن یا تمایل به مذاکره است (Sedliar, 2017: 20). در مورد آثار تحریم باید به نتایج پژوهش‌های انجام‌شده تاکنون نیز توجه کرد. تحریم‌ها بر نرخ بیکاری و نرخ ارز اثر معناداری داشته‌اند و در نتیجه، در اقتصاد ملی کشور تحریم‌شده بی‌ثباتی و ابهام ایجاد می‌کنند که خود عامل تورم‌زایی در آن اقتصاد خواهد بود (Nademi and others, 2017). تحریم‌های اقتصادی، اثر نامطلوبی بر تجربه خارجی کشور تحریم‌شده می‌گذارند، زیرا تحریم‌ها چون موانع تجاری، سبب ایجاد مشکلات در هزینه حمل‌ونقل، پرداخت‌های بین‌المللی و روابط تاجران خصوصی می‌شود (Azarbayjani and others, 2015; Sajedianfard and others, 2019). تحریم‌های اقتصادی بر تولید و اشتغال کشور تحریم‌شده اثر منفی دارد و موجب افزایش بیکاری در سطح جامعه کشور تحریم‌شده می‌شود (Ezzati and Others, 2020).

کشورهای غربی برای دستیابی به هدف‌های خود در مورد ایران و روسیه تحریم‌هایی تصویب کرده‌اند. هدف این تحریم‌ها در مورد ایران بیش از همه بر برنامه هسته‌ای و نفوذ منطقه‌ای و در مورد روسیه بیشتر بر اقدام‌های این کشور در اوکراین متمرکز است. این تحریم‌ها به‌عنوان موانع تجاری برای ایران و روسیه عمل می‌کنند و سبب ایجاد مشکلاتی در

هزینه‌های حمل‌ونقل، پرداخت‌های بین‌المللی و تعامل‌های تجاری می‌شوند. این موضوع، تجارت خارجی را با مشکل روبه‌رو و فرصت‌های رشد اقتصادی را برای این دو کشور، محدود می‌کند. افزایش نرخ بیکاری و تورم، کاهش ارزش پول ملی و محدودیت دسترسی به فناوری‌های روزآمد از دیگر آثار تحریم‌های وضع‌شده بر ایران و روسیه است. براساس چارچوب نظری ارائه شده در بالا، ایران و روسیه شرایط تقریباً مشابهی را در رویارویی با تحریم‌های بین‌المللی تجربه می‌کنند.

رویکرد روسیه به مقوله تحریم

روسیه در اسناد سیاست خارجی خود بر دوری از تصمیم‌های یک‌جانبه تأکید دارد. این دیدگاه در مورد تحریم‌ها در روسیه وجود دارد که این تحریم‌ها با هدف تضعیف اقتصادی و سیاسی روسیه در مقابل قدرت‌ها به‌کار گرفته می‌شود (Concept of Foreign ..., 2023). کریچوسکی^۱ در کتاب «روسیه: از تحریم به شکوفایی» می‌نویسد: «تحریم‌های سیاسی و اقتصادی که در سال ۲۰۱۴ ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و برخی دولت‌های دیگر با عنوان واکنش به پیوسته‌سازی شبه‌جزیره کریمه و سواستاپول به خاک روسیه و همچنین دست داشتن روسیه در جنگ داخلی اوکراین وضع کردند در جهت حفاظت از نظام بین‌الملل تک‌قطبی بود» (Krichevski, 2015: 100). سرگئی لاورف^۲ وزیر امور خارجه روسیه در یک کنفرانس خبری در سال ۲۰۱۱ در شهر دوشنبه در پاسخ به پرسش یک خبرنگار درباره تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه واردات نفت از سوریه گفت: «ما همواره گفته‌ایم که تحریم‌های یک‌جانبه اثر مطلوبی نخواهند داشت. این تحریم‌ها رویکردهای مشارکتی را به‌سوی هر نوع بحرانی پیش می‌برند. ما مخالف تحریم‌های یک‌جانبه هستیم و معتقدیم تحریم، مسائل بسیار کمی را حل‌وفصل می‌کند» (Unilateral Sanctions..., 2011). البته زمانی که روسیه در موضع قدرت باشد این نوع نگاه نیز تغییر می‌کند. روسیه به‌دلیل داشتن حق وتو بر سازوکار شورای امنیت سازمان ملل متحد تأکید ویژه دارد و همواره از آن دفاع کرده است. در هر دوره که سند تدبیر سیاست خارجی روسیه منتشر می‌شود، تأکید روسیه بر حل‌وفصل مسائل به‌وسیله سازوکار سازمان ملل متحد مشهود است. برای نمونه، در سند تدبیر سیاست خارجی روسیه در سال ۲۰۲۳ تأکید می‌شود که کاربست تحریم، وظیفه انحصاری شورای امنیت سازمان ملل متحد است و باید سازوکار آن بهبود یابد (Concept of Foreign ..., 2023). البته این رویکرد روسیه در شرایط مختلف بین‌المللی متفاوت است و از فرمول واحدی پیروی نمی‌کند. برای نمونه، روسیه علیه اوکراین تاکنون تحریم‌های یک‌جانبه متعددی وضع کرده که خود نشان از تعارض حرف و عمل رهبران روسیه دارد.

1. Krichevsky
2. Sergey Viktorovich Lavrov

در فدراسیون روسیه، موج نخست تحریم‌های غرب به تصویب قانون فدرال منجر شد با عنوان «درباره اقدام مؤثر نسبت به اشخاصی که در سرپیچی از قوانین بنیادین در مورد حقوق و آزادی بشر و شهروندان روسیه مشارکت دارند». در آن قانون اقدام‌هایی پیش‌بینی شده بود که بیشتر حالتی نمادین داشت. این اقدام‌ها شامل برخی اقدام‌های متقابل برای برخی شهروندان ایالات متحد آمریکا می‌شد. برای نمونه، منع ورود به قلمروی فدراسیون روسیه، مصادره اموال، سرمایه‌گذاری و برخی محدودیت‌های دیگر که از تحریم‌های یک‌جانبه علیه روسیه جلوگیری کند. موج دوم تحریم‌ها علیه روسیه در سال ۲۰۱۴ به تصویب قانونی در دوما^۱ دولتی فدراسیون روسیه انجامید که در محافل عمومی به قانون روتنبرگ^۱ مشهور است. این قانون رویکردی نسبت به کاربست تحریم‌های خارجی دارد که در آن سازوکار جبران خسارت پیش‌بینی شده است. این قانون با وجود ارزیابی منفی دولت روسیه در همان دور نخست بررسی تصویب شد و کار به بررسی دوم نکشید (Doraev, 2016: 153-155). موج سوم تحریم‌های غربی علیه روسیه به سال ۲۰۲۲ در پی آغاز درگیری‌های نظامی روسیه و اوکراین بازمی‌گردد. به گفته مقام‌های روسیه، این کشور پیش از آغاز این «عملیات ویژه نظامی» در مورد تحریم‌ها پیش‌بینی‌های لازم را کرده بود و در سال نخست جنگ اقدام‌های مؤثری در مورد مهار تحریم‌های غربی انجام داد.

تحریم روسیه: کنش و واکنش

زینشف و همکارانش در مقاله «انواع تحریم‌ها در حقوق بین‌الملل»، تحریم‌ها را به این پنج دسته تقسیم می‌کنند: تجاری، مالی، دیپلماتیک، فرهنگی و ورزشی (Zeineshev and Others, 2017: 117). نخستین نوع تحریم که روسیه از آن خسارت‌های زیادی دیده است، تحریم‌های تجاری است. این تحریم‌ها روابط تجاری با آن کشور را محدود و دسترسی به منابع مورد نیاز کشور را با مشکل روبه‌رو می‌کنند. شرکت‌های بزرگ روسی مانند گازپروم^۲، روس‌نفت^۳ و لوک‌اویل^۴ با این نوع تحریم‌ها روبه‌رو شده‌اند (Lutzer, 2022). نوع دوم تحریم‌ها، تحریم‌های مالی است. این تحریم‌ها فعالیت‌های اقتصادی دولت را هدف قرار می‌دهند و دسترسی به بازارها و سرمایه‌های مالی را محدود و مسدود می‌کنند. همچنین در برخی موارد، کمک‌ها و وام‌هایی را که پیش‌تر داده می‌شد متوقف می‌کنند. بانک‌های مهم روسیه مانند ازبربانک^۵، و ت ب بانک^۶، بانک مسکو^۷ و بانک کشاورزی روسیه^۸ مورد این تحریم‌ها قرار

1. Rothenberg Law
2. Gazprom
3. Russneft
4. Lukoil
5. Sberbank of Russia
6. VTB Bank
7. Bank of Moscow
8. Russian Agricultural Bank

گرفته‌اند (Nureyev, 2017). دسته دیگر تحریم‌ها، تحریم‌های دیپلماتیک هستند که این نوع تحریم‌ها در مورد روسیه نیز اجرا شده است. یکی از مهم‌ترین تحریم‌های دیپلماتیک که علیه روسیه به کار گرفته شده است تعلیق عضویت این کشور در گروه ۸ بود که پس از آن نام این گروه دوباره به «گروه ۷»^۱ تغییر یافت (History of Relations..., 2019). تحریم‌های فرهنگی و ورزشی نوع دیگری از تحریم‌ها هستند که شاید بتوان قدیمی‌ترین آن را تحریم المپیک مسکو برآورد کرد. جدیدترین این تحریم‌ها کنارگذاشتن روسیه از جام جهانی ۲۰۲۲ قطر و همچنین بازداشتن روسیه از شرکت در جشنواره‌ها و مسابقه‌های بین‌المللی ورزشی، فرهنگی و هنری بود. خودداری از همکاری‌های علمی و فرهنگی نیز در شمار این تحریم‌ها قرار می‌گیرند که در مورد روسیه نیز به کار گرفته شده‌اند (How Russia is Experiencing ..., 2022).

روسیه از این تحریم‌ها آسیب‌های قابل توجهی دید، زیرا روند توسعه اقتصادی در روسیه با وضع این تحریم‌ها با موانعی روبه‌رو شد، در حالی که «توسعه اقتصادی یکی از مسائل و دغدغه‌های اصلی روسیه است» (Shirzadi, 2017: 136). اما واکنش‌های روسیه برای کم‌اثرکردن تحریم‌های غرب گوناگون بوده است و شامل موارد زیر شده است:

سیاست چرخش به شرق

فدراسیون روسیه روابط تنگاتنگی با اروپا برقرار کرده است و «نقطه مرکزی روابط روسیه و اروپا، در مورد مسائل تجاری شکل می‌گیرد» (Vosoughi and Others, 2015: 131). کشورهای اروپایی نیز در روسیه سرمایه‌گذاری‌های قابل توجهی کرده‌اند (Eslami and Hosseinzadeh, 2018: 219). به همین دلیل، روسیه نسبت به تحریم‌های اقتصادی از سوی کشورهای غربی، آسیب‌های درخور توجهی را تجربه کرد. بنابراین ضروری بود که روسیه در رویارویی با تحریم‌های غربی، تدبیری برای این مسئله بیندیشد. اینوزمتسف^۲ در کتاب «چگونه تحریم‌ها به روسیه ضربه می‌زنند» می‌نویسد: «تقابل با غرب، روسیه را وادار کرد به شرق توجه کند. تجارت با چین و دیگر کشورهای آسیایی را تا حد زیادی جایگزین مناسبی برای اروپا به حساب آورد و علاجه برای هر نوع تحریم از سوی غرب بداند» (Inozemtsev, 2014: 43).

دولت‌هایی که مورد تحریم غرب قرار می‌گیرند، ناچار می‌شوند ارتباط خود با دیگر کشورها را تقویت کنند. سیاست «چرخش به شرق» این گونه هدف‌ها را دنبال می‌کند و روسیه با این برنامه در پی پرکردن خلأ ارتباطی با دنیا است. «چرخش به شرق» مفهومی در اصل روسی نیست. این عبارت اولین بار در سیاست خارجی آمریکا در سال ۲۰۱۱ پس از انتشار مقاله هیلاری کلینتون^۳ وزیر امور خارجه دولت باراک اوباما در سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۳، با نام «قرن اقیانوسیه‌ای آمریکایی» به ادبیات سیاسی جهان راه یافت، اما این مفهوم در روسیه تفاوت

1. Group of Seven
2. Inozemtsev V.
3. Hillary Clinton

زیادی با نسخه آمریکایی خود دارد. در نسخه روسی این مفهوم، منافع ملی، منطقه‌ای و جهانی، دیدگاه‌های راهبردی و اولویت‌های توسعه‌ای قلمروی روسیه دیده شده است که سبب به‌جود آمدن تأثیرهای سیاسی و اجتماعی نه فقط در روسیه، بلکه در خارج از آن می‌شود. مفهوم روسی چرخش به شرق موضوع بحث نشریه‌های مهمی همچون وال‌استریت ژورنال^۱، فارن افرز^۲، اکونومیست^۳، دیپلمات^۴ و بسیاری از نشریه‌های معتبر خارجی بوده است (Savchenko and Zuenko, 2020: 111-11).

بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴ عامل مهمی در کاربست راهبرد «چرخش به شرق» دولت روسیه است. دور جدید تحریم‌های غربی علیه روسیه در سال ۲۰۲۲ سبب شده است روسیه با اراده جدی تری این مسئله را پیگیری کند. در این تحریم‌های جدید بانک‌ها و شرکت‌های بزرگ روسیه در محدودیت‌های زیادی قرار گرفتند. شرکت‌های گازپروم، روس نفت، روس-تلکام، راه آهن روسیه، بانک‌های اسبربانک، و ت ب بانک، بانک روسیه و شرکت‌های بزرگ کلاشینیکف و سوخو از شرکت‌های بزرگی هستند که هدف این تحریم‌ها قرار گرفتند. همچنین تحریم‌های شخصی علیه مقام‌های روسیه از جمله پوتین، اعضای دولت، نمایندگان و سناتورها، دیپلمات‌ها، مقام‌های امنیتی، بازرگانان و رسانه‌ها وضع شد. این محدودیت‌ها بر اعضای خانواده مقام‌های روسی نیز تأثیر گذاشته است. به‌طور کلی، تحریم‌های غرب بخش‌های مالی، انرژی و حمل‌ونقل، تأمین کالا، فناوری و تجهیزات و سیاست ویزا را هدف قرار می‌دهد. ارتباط تعدادی از بانک‌های بزرگ روسیه از نظام پرداخت بین بانکی سوئیفت قطع شد و فعالیت سیستم‌های پرداخت مسترکارت و ویزا در فدراسیون روسیه به حالت تعلیق درآمد. دارایی‌های بانک مرکزی فدراسیون روسیه در خارج از کشور مسدود شد. بسیاری از شرکت‌های خارجی، روسیه را ترک کردند و سرمایه‌گذاری‌ها و عرضه محصولات و تجهیزات متوقف شد (tass.ru, 2022).

کمی پس از بحران اوکراین، کاربست تحریم‌های غربی و سقوط قیمت نفت روسیه راهبرد «چرخش به شرق» را پیشنهاد داد. هدف‌های اقتصادی این سیاست، همکاری با کشورهای آسیا و اقیانوسیه در حوزه انرژی، جذب سرمایه‌های مستقیم خارجی از این منطقه و گسترش تجارت با این منطقه است (Ma Bo, 2017: 8283). برای روسیه، چرخش به شرق اهمیتی راهبردی دارد زیرا با استفاده از این سیاست می‌تواند در ایجاد نظام چندجانبه اقتصادی جهانی خارج از روش و چارچوب اروپایی نقش‌آفرینی کند. به بیان دیگر، کشورهای حوزه آسیا و اقیانوسیه و ظرفیت اقتصادی که در این کشورها وجود دارد می‌تواند فرصتی برای بهبود شرایط رشد اقتصادی روسیه باشد (Bratersky and Kutyrrev, 2019: 225).

1. Wall street Journal
2. Foreign Affairs
3. The Economist
4. The Diplomat

سیاست جانشینی واردات

کشورها برای رشد اقتصادی و بالابردن توان خود در عرصه بین‌الملل نیاز به کاهش ارزبری و افزایش ارزآوری در کشور خود دارند. این مهم با افزایش توان صادرات و کاهش نیاز به واردات قابل دستیابی است. در ادبیات علمی روسیه برای این مسئله، مفهومی وجود دارد به نام «سیاست جانشینی واردات» که تاکنون اندیشمندان زیادی در این مورد به تولید علمی پرداخته‌اند. پس از بحران سال ۱۹۹۸ در زمانی که جانشینی واردات با اندک تأثیری در اقتصاد روسیه به‌کار گرفته شد، این مفهوم به‌تدریج در محافل علمی و عمومی بیشتر مطرح شد. تحریم‌های کشورهای غربی، کاهش درآمدهای نفتی و گازی و کاهش ارزش روبل در عمل، حمایت از واردات در سطح پیشین را ناممکن کرد، ولی در همین زمان پیش‌نیازهای تحقق مؤثر سیاست جانشینی واردات پدید آمد که بر ضرورت آن بسیاری از اندیشمندان و پژوهشگران علوم اقتصاد به‌عنوان راه‌هایی از وابستگی به واردات و فراهم‌کننده امنیت دولتی تأکید می‌کنند (Ershov, 2017: 148). اهمیت جانشینی واردات در ادبیات علمی روسیه به قدری بالاست که نویسندگانی چون پیچورین^۱ و بلینف^۲ در کتاب «آماده‌سازی جانشینی واردات پس از ورود روسیه به سازمان تجارت جهانی» می‌نویسند: «افزایش واردات نه تنها هیچ‌گاه سودی برای اقتصاد روسیه نداشته است، بلکه در حال حاضر به میزانی رسیده است که موجودیت روسیه به‌عنوان دولت دارای حاکمیت قوی را تهدید می‌کند» (Pichurin and Blinov, 2014: 20).

بررسی تحولات اقتصادی روسیه پس از بهار ۲۰۱۴ و زمستان ۲۰۲۲ نشان می‌دهد که بحران اوکراین و کاربست تحریم‌ها، این کشور را وادار کرد سیاست‌های اقتصادی را که پیش‌تر کمتر به آن توجه می‌کرد دوباره ارزیابی کند. «کاهش وابستگی به واردات در اقتصاد روسیه زمان زیادی است که احساس می‌شود، اما اصلی‌ترین محرکه سیاست دولتی برای تحریک رشد اقتصادی، سیاست جانشینی واردات بود که از بهار سال ۲۰۱۴ هم‌زمان با کاربست تحریم‌ها شکل گرفت و برنامه‌های سیاست جانشینی واردات تدوین شد» (Kravchenko, 2015: 74). دستیابی کارخانه‌های صنعتی ملی به تجهیزات اولیه باکیفیت برای استفاده در چرخه تولید داخلی، یکی از هدف‌های سیاست جانشینی واردات است. به‌نظر می‌رسد بیشتر کشورهای صنعتی جهان که به توسعه اقتصادی بالایی رسیده‌اند به این مسئله توجه کرده‌اند تا به دیگر کشورهای جهان برای تأمین نیازهای اولیه صنعتی خود وابستگی کمتری داشته باشند. برای روسیه نیز لازمه تحقق این موضوع، جدیت در پیگیری جانشینی واردات است. سیاست جانشینی واردات در اقتصاد روسیه تغییرهای اساسی پدید آورد. پس از

1. Pichurin
2. Blinov

اینکه در روسیه سیاست جانشینی واردات اعلام شد فرایند بومی سازی اقتصاد به سطح جدیدی رسید و تمام مناطق روسیه را دربرگرفت (Shirokova, 2016: 17).

با توجه به اینکه روسیه در این بخش از تأمین کنندگان بزرگ جهانی است و سیاست این کشور تبدیل شدن به ابرقدرت انرژی^۱ در سطح جهانی است، بنابراین روزآمدسازی زیرساخت‌ها در این بخش اهمیت زیادی دارد. با توجه به اتکای روسیه به منابع خام، وابستگی برای تأمین زیرساخت‌ها برای روسیه زیان‌بار خواهد بود. از این رو لازم است این کشور برای اجرای سیاست جانشینی واردات در این زمینه تدابیر جدی به کار گیرد تا در صورت بروز تکان‌های جهانی مانند تحریم از ضربه‌های اساسی و فلج‌کننده به اقتصاد روسیه جلوگیری شود (Nasirov, 2016: 99).

انرژی همواره از بخش‌های مهم صنعت روسیه بوده است که پاسخ‌گوی نیاز بخش‌های دیگر اقتصادی و به‌طور کلی، دولت بوده است. در صورتی که بخش انرژی بتواند نیاز بخش‌های دیگر را به درستی تأمین کند، توسعه در کشور نیز با روند تندتری پیش خواهد رفت. راهبرد انرژی روسیه تا سال ۲۰۳۵ ارتقای جانشینی واردات در بخش انرژی است (Kerimov, 2016: 52).

الگوی موفق برای روسیه، برنامه «ساخت چین - ۲۰۲۵»

کاهش روند سرعت رشد اقتصادی چین در سال ۲۰۱۵، حکومت این کشور را به به‌کارگرفتن راه‌کارهایی برای ورود به مسیر سرعت‌بخشی به توسعه پیش برده است و این راه‌کارها شامل مجموعه‌ای از برنامه‌ها و طرح‌های دولتی بود. در سال ۲۰۱۵ برنامه ده ساله «ساخت چین - ۲۰۲۵» ارائه شد که در آن برخی وظایف در زمینه فناوری‌های پیشرفته، توسعه برندهای چینی و ترویج تولیدات خدمات‌محور تعریف شده بود. شعار اصلی این طرح، رویکرد نوآورانه، پرکردن خلأ در توسعه ده بخش اصلی، اولویت کیفیت، اهتمام به «تولید سبز»، جذب نیروهای مستعد و فعال‌سازی روند شکل‌گیری برندهای چینی است (Suhadolokaya, 2018: 233).

برنامه ساخت چین ده شاخه مورد توجه جدی قرار گرفته است که همه آن‌ها متناسب با نیاز روز دنیا و کشورها تنظیم شده‌اند. چین تلاش می‌کند با تکیه بر این ده شاخه، توانایی اقتصادی خود را تقویت کند. «این شاخه‌ها شامل صنعت آی‌تی نسل جدید، ابزارآلات با کنترل دیجیتال و رباتیک، تجهیزات هوافضا، تجهیزات مهندسی دریایی و کشتی‌های با فناوری پیشرفته، تجهیزات پیشرفته حمل‌ونقل ریلی، صرفه‌جویی در انرژی و توسعه اتومبیل‌هایی با منبع انرژی جدید، تجهیزات برق، ماشین‌آلات کشاورزی، مواد جدید سازگار با محیط زیست، داروهای زیستی و فناوری پزشکی می‌شود» (Zeping Yang, 2016: 174).

موضوع آی‌تی در سیاست «ساخت چین - ۲۰۲۵» جایگاه ویژه‌ای دارد (Zubritskaya, 2018: 39). سیاست «ساخت چین - ۲۰۲۵» به اصلی‌ترین برنامه گذار به توسعه‌یافتگی در چین تبدیل شده است

1. Energy superpower

(Yudina, 2020: 296). چین در برنامه «ساخت چین ۲۰۲۵» به شکل فعال بر تولیدات دیجیتال و ایجاد شبکه‌های هوشمند متمرکز شده است (Timofiev and Ronzhina, 2017: 339). با در نظر گرفتن سیاست جانشینی واردات که روسیه دنبال می‌کند، شایان توجه است که «از هدف‌های بنیادین برنامه ساخت چین، بومی‌سازی صنایع به میزان ۷۰ درصد تا سال ۲۰۲۵ است». مسئله حمایت از تولید و توان داخلی موضوعی است که قدرت‌های صنعتی آن را دنبال می‌کنند. برای نمونه، سیاست‌های مشابهی در هند با عنوان برنامه «در هند بساز» از سال ۲۰۱۵ و در آمریکا با عنوان «جنس آمریکایی بخر و نیروی آمریکایی استخدام کن» از سال ۲۰۱۷ دنبال می‌شود (Rukavishnikov, 2021: 235). از سویی، فناوری‌های دیجیتال و نوآوران که از رویکردهای اصلی سیاست ساخت چین است برای روسیه نیز مهم است (Kolmikova and Makarov, 2021: 60). با توجه به آنچه بیان شد می‌توان دریافت که برنامه «ساخت چین - ۲۰۲۵»، چه ظرفیت مناسبی برای الگوبرداری در اقتصاد روسیه دارد. یکی از اصلی‌ترین برنامه‌های روسیه برای غلبه بر مشکلات اقتصادی ناشی از تحریم‌های اقتصادی آمریکا و اتحادیه اروپا، روی آوردن به سیاست جانشینی واردات و حمایت جدی‌تر از بخش تولیدات داخلی و بومی‌سازی صنایع است. با موفقیت‌هایی که چین به دست آورده است می‌توان گفت روسیه نیز با الگوبرداری از آن می‌تواند به پیشرفت قابل توجهی دست یابد. همچنین ضرورت روی آوردن روسیه به فناوری‌های جدید به شکل روزافزون در حال افزایش است و روسیه برای پیوستن به روابط اقتصاد جهانی برای خود ضروری می‌بیند که همگام با پیشرفت فناوری به سوی تولیدات هوشمند و دیجیتال حرکت کند.

دولت فدراسیون روسیه در اکتبر ۲۰۲۱ سندی را با نام «برنامه واحد برای دستیابی به هدف‌های توسعه ملی فدراسیون روسیه تا سال ۲۰۲۴ و برای برنامه‌ریزی تا سال ۲۰۳۰» منتشر کرد که از جهت‌هایی به سیاست ساخت چین - ۲۰۲۵ شباهت زیادی داشت. در این سند به مواردی همچون دستیابی به «بلوغ دیجیتال» در بخش‌های اصلی اقتصاد و حوزه‌های اجتماعی، از جمله بخش بهداشت و آموزش و پرورش و همچنین مدیریت دولتی، افزایش سهم خدمات الکترونیکی به ۹۵ درصد، افزایش سهم خانواده‌هایی که دسترسی به شبکه اطلاعات و اینترنت دارند به ۹۷ درصد و افزایش چهار برابری سرمایه‌گذاری در حوزه فناوری اطلاعات نسبت به سال ۲۰۱۹ تأکید شده است (Unified Plan for..., 2021). در سال‌های اخیر، فدراسیون روسیه توجه ویژه‌ای به توسعه پارک‌های علم و فناوری داشته است. تعداد این پارک‌ها به ویژه پس از بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴ روند صعودی داشته است، به طوری که در سال ۲۰۱۴ در روسیه ۷۱ پارک علم و فناوری وجود داشت. در سال ۲۰۲۰ تعداد این پارک‌ها به ۱۸۳ عدد رسیده است و روند رشد آن صعودی بوده است؛ یعنی در این دوره زمانی، نرخ رشد پارک‌های علم و فناوری در روسیه ۲،۶ بوده است. شایان توجه است که کاربرد اصلی

پارک‌های علم و فناوری در روسیه بخش نوآوری با سهم ۴۵ درصد و در رتبه بعدی بخش تحقیق و توسعه با سهم ۲۹ درصد است (Alexandrinya, 2022: 9).

یکی دیگر از مسائلی که در این زمینه فدراسیون روسیه به آن توجه ویژه‌ای کرده است، توسعه مناطق آزاد تجاری است. مناطق آزاد تجاری به قلمرویی گفته می‌شود که وضعیت اقتصادی و حقوقی ویژه‌ای در کشور دارد؛ همچنین برای کارآفرینان شرایط اقتصادی ترجیحی دارد. این مناطق برای توسعه اجتماعی و اقتصادی بخش‌هایی از کشور و همچنین برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی و داخلی ایجاد شده‌اند. توسعه این مناطق به دلیل مزایای زیادی که دارند تجارت را تسهیل می‌کند. به‌طور کلی، هدف‌های ایجاد مناطق آزاد تجاری را می‌توان معرفی و توسعه فناوری‌های نوآورانه برای تولید کالا و خدمات، ایجاد محیط‌های کاری با بازدهی بالا برای کارکنان مجرب و اجرای سیاست‌های جانشینی واردات برشمرد. براساس آمار سال ۲۰۲۰ در روسیه ۲۶ منطقه آزاد تجاری وجود دارد که ۱۰ منطقه آن تولیدی و صنعتی، ۶ منطقه آن نوآوری و فنی، ۹ منطقه آن گردشگری و تفریحی و یکی از آن‌ها منطقه بندری است. در سال‌های اخیر ساکنان و سرمایه‌گذاران این مناطق رشد کرده‌اند و کشورهای مشارکت‌کننده در این مناطق به ۳۸ کشور می‌رسند (Bolshakov and Margalitadze, 2020: 117-118).

تعامل نزدیک‌تر دانشگاه‌ها و سازمان‌ها در اقتصاد به‌عنوان بخشی از توسعه علمی و فناوری و بهبود کیفیت سرمایه انسانی، اینک به یکی از زمینه‌های مهم فعالیت دولت روسیه تبدیل شده است. برای این هدف، برنامه‌ها و ابتکارهای دولتی، تنظیم و اجرا می‌شوند و منابع مالی در قالب کمک‌های رایگان، تخصیص می‌یابند. چارچوب نظارتی نیز در این زمینه در حال بهبود است. برای نمونه، برنامه راهبردی دانشگاهی با عنوان «اولویت ۲۰۳۰» در سال ۲۰۲۱ در روسیه به‌عنوان بخشی از طرح ملی «علم و دانشگاه‌ها» طرح‌ریزی شد. این ابتکار دولت، دانشگاه‌ها را به‌سوی تشکیل کنسرسیوم‌هایی در بخش‌های مختلف اقتصادی براساس توافق‌نامه‌های تعاملی، هدایت می‌کند. مجموع بودجه در نظر گرفته شده برای این برنامه تا پایان سال ۲۰۲۲ بیش از ۴۷ میلیارد روبل بود. برای هر دانشگاه که برای اجرای مفاد این برنامه بهتر از دیگر دانشگاه‌ها عمل کند مشوق‌ها و کمک هزینه‌هایی در نظر گرفته شده است (Results of Monitoring..., 2022).

هرچند دولت روسیه گام‌هایی مشابه برای برنامه «ساخت چین ۲۰۲۵» برداشته است، ساختار این برنامه به‌شکلی است که ظرفیت زیادی برای الگوبرداری و نگاه جدی‌تر مسئولان و رهبران روسیه دارد. این برنامه می‌تواند به شکل مؤثری روسیه را در راستای سیاست‌هایی همچون جانشینی واردات و چرخش به شرق یاری کند؛ همچنین تا حد ممکن از تأثیرها منفی تحریم‌های غربی بر اقتصاد این کشور بکاهد.

نکته‌ها و درس‌هایی برای اقتصاد ایران

جمهوری اسلامی ایران چندین دهه است که زیر فشار انواع تحریم‌های بین‌المللی و یک‌جانبه و چندجانبه قرار دارد. در ادبیات علمی جهان تاکنون، مقاله‌های مختلفی نوشته شده‌اند و تجربه ایران از این تحریم‌ها و شیوه‌های مقابله و سیاست‌های ضدتحریمی به‌کارگرفته شده از سوی ایران را بررسی کرده‌اند که یکی از انواع این مقاله‌ها در بخش ادبیات پژوهش آمده است. البته این هم نکته دقیق است که ایران با توجه به تجربه‌های خود، می‌تواند الگوی بسیاری از کشورهای دیگر باشد که زیر فشار تحریم قرار می‌گیرند و اندوخته‌ها و تجربه‌های ایران برای دیگر کشورها نیز سودمند است. اقدام‌های ایران برای رویارویی با تحریم‌ها و سازگار کردن اقتصاد با پیامدهای آن، بیشتر مربوط به تغییرهای ساختاری در اقتصاد ایران است. از اقدام‌ها برای تغییرهای ساختاری می‌توان به این نمونه‌ها اشاره کرد: محدود کردن سهم درآمدهای صادرات نفت و گاز به ۴۰ درصد بودجه و واریز دست‌کم ۲۰ درصد از درآمدهای فروش نفت و گاز به صندوق توسعه ملی، انضباط بودجه و کنترل مخارج دولت، تنوع‌بخشی به صادرات، حمایت از صادرات صنایع پتروشیمی، فولاد، معدن، تولیدات کشاورزی و همچنین کالاهای سنتی و کالاهای لوکس با حذف عوارض گمرکی، پرداخت یارانه به هزینه‌های حمل‌ونقل، ایجاد صنایع، استفاده از موجودی صندوق توسعه ملی برای حمایت از تولید در صنایع صادرات‌محور و توسعه نظام مالیاتی (Timofeev and Others, 2022: 411). روسیه نیز در مقابله با تحریم‌های غربی نگاهی به تجربه ایران داشته است، اما باید در نظر داشت که با وجود پیشرو بودن ایران در سیاست‌های ضدتحریمی و فشار به مراتب شدیدتر علیه این کشور، ایران نیز می‌تواند سیاست‌های خود را به‌روزرسانی کند و از تجربه‌های جدید دیگر کشورها مانند روسیه و چین استفاده کند. در ادبیات علمی روسیه، مقاله‌های متعددی در مورد به‌کارگیری تجربه‌های ایران در اقتصاد روسیه وجود دارد که نشان می‌دهد ایران نیز می‌تواند از الگوی دیگر کشورها در اقتصاد خود بهره‌برداری کند.

یکی از مهم‌ترین تجربه‌های روسیه که جمهوری اسلامی ایران می‌تواند از آن بهره‌برداری کند و در سیاست‌های اقتصادی خود در نظر بگیرد، اقدام‌های روسیه برای حفظ ارزش پول ملی است. در شرایط تحریمی، انتظار کاهش ارزش پول ملی وجود دارد و همین مسئله سبب بروز تورم و آسیب اقتصادی می‌شود. دارایی و خسروی اقدام‌های دولت روسیه برای حفظ ارزش پول ملی پس از کاربست تحریم‌های ناشی از بحران سال ۲۰۲۲ اوکراین را برشمره‌اند. افزایش ورود ارزهای نفتی به بازار ارزی روسیه، افزایش نرخ بهره از ۹٫۵ به ۲۰ درصد، کنترل حساب سرمایه و منع شهروندان روسیه از انتقال ارز به خارج از کشور و الزام کشورهای «غیردوست» به پرداخت هزینه واردات گاز به روبل از اقدام‌های دولت روسیه برای حفظ ارزش پول ملی است که این سیاست‌ها موفقیت‌آمیز بوده‌اند. بنابراین اصلاح اساسی سیاست

ارزی در این نوشتار به‌عنوان مهم‌ترین درس آموخته از تجربه روسیه برای ایران مطرح می‌شود (Darabi and Khosravi, 2022).

در اقتصاد امروز جهان مسلم است که استفاده از فناوری‌های جدید در اقتصاد به افزایش بهره‌وری و در نتیجه، رشد اقتصادی کمک شایانی می‌کند. ده برنامه اصلی که در برنامه اقتصادی «ساخت چین ۲۰۲۵» وجود دارد، علاوه بر محقق کردن سیاست جانشینی واردات، ظرفیت بالایی برای افزایش توان و مقاومت اقتصادی و کاهش آسیب‌پذیری در برابر تحریم‌های غربی دارد. این برنامه از ابعاد بسیاری می‌تواند برای اقتصاد ایران نیز الگو شود و با بومی‌سازی آن، حرکت در مسیر رشد اقتصادی و توسعه در شرایط تحریمی تسریع شود. از سوی دیگر، کاربست سیاست‌های ضدتحریمی بلندمدت به بهره‌گیری از الگوهای موفق نیاز دارد. این الگو می‌تواند ظرفیت مناسبی برای بهره‌برداری در سیاست‌های ضدتحریمی در ایران داشته باشد و تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران اقتصادی، بهتر است در تدوین سیاست‌های خود به این الگو نیز توجه کنند.

نتیجه

روسیه برای برون‌رفت از مشکل تحریم، سیاست‌هایی را با عنوان «چرخش به شرق» و «جانشینی واردات» در پیش گرفت که هرکدام به سهم خود نقش مهمی در بهبود وضع کنونی دارند. با توجه به اینکه کشورهای حوزه شرق آسیا، کمتر برای هدف‌های سیاسی، تحریم‌های اقتصادی کردند و روسیه نیز در تاریخ خود تنش کمتری را با این حوزه داشته است، می‌توان گفت این سیاست، راهکار خوبی است. اقتصاد ایران نیز که در برخی موارد چون نفتی بودن و زیر تحریم بودن با وضعیت اقتصاد روسیه شباهت دارد می‌تواند از الگوی روسیه نیز بهره کافی ببرد و تجربه‌های عملیاتی این الگوی مقاومت اقتصادی را الگوی برنامه‌ها و سیاست‌های خود قرار دهد. اگر ایران بخواهد بر مشکلات اقتصادی ناشی از تحریم پیروز شود، علاوه بر اجرای جانشینی واردات و چرخش به شرق، نیاز به طراحی سیاستی بلندمدت برای توسعه دارد. الگوی توسعه چین در برنامه «ساخت چین ۲۰۲۵» برای ایران نیز با تغییرهایی متناسب با الزام‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی چون روسیه می‌تواند کارایی بالایی داشته باشد.

راهبرد رفع و خنثی کردن تحریم‌های غرب در ایران، استفاده از الگوهای جهانی توسعه همچون الگوی چین بنا بر برنامه ساخت چین ۲۰۲۵ است. بنابر این برنامه، چین، مسیر توسعه‌ای خود را براساس تبدیل شدن به یک قدرت جهانی در صنایع با فناوری بالا، رباتیک، حمل‌ونقل با سوخت‌های جدید، هواپیماسازی و مانند این‌ها ساختار بندی کرده است. در این برنامه بلندمدت، ده بخش پیشران اقتصاد توسعه معرفی و منابع مالی و انسانی کشور چین به‌طور فزاینده در خدمت این ده بخش خواهند بود. براساس این راهبرد، ایران نیز می‌تواند با الگوبرداری و بومی‌سازی، راهبرد بلندمدت مبارزه با تحریم‌های غرب را با در نظر گرفتن

پیشران‌های اقتصادی و اجتماعی تعریف و رصد کند و توسعه دهد. ده بخش اصلی که در این برنامه به آن تأکید شده است برای ایران نیز اهمیت زیادی دارد و نیاز است ایران به ارتقای کیفی در آن‌ها دست یابد. این برنامه از جهتی می‌تواند به بومی‌سازی صنایع در ایران همچون روسیه سرعت دهد. از سوی دیگر، رشد اقتصادی ایران در حوزه فناوری اطلاعات و هوش مصنوعی را که به‌تازگی با ورود فناوری چت جی‌پی‌تی و سایر بسترهای هوش مصنوعی اهمیت فراوانی یافته است تضمین کند. با توجه به تعریف تحریم‌های اقتصادی یعنی «دستکاری روابط اقتصادی برای هدف‌های سیاسی» در بخش نظری و بررسی اقدام‌های تقابلی ایران، به‌شکل کلی می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که ایران با پیش‌گرفتن سیاست جانشینی واردات و چرخش به شرق تا حدودی می‌تواند ضربه‌های ناشی از تحریم‌ها را کاهش دهد، اما برای ایجاد اقتصادی قوی که آسیب‌پذیری کمتری نسبت به تحریم‌های غربی داشته باشد، به سیاست و خط مشی اساسی و بلندمدت نیاز دارد و برنامه «ساخت چین - ۲۰۲۵» می‌تواند الگوی خوبی برای ایران باشد که به‌شکل اصولی‌تر سیاست جانشینی واردات را جلو ببرد و ایران را همچون روسیه به‌شکل جدی‌تر وارد عرصه فناوری‌های پیشرفته و روزآمد می‌کند.

البته ظرفیت اقتصاد ایران با اقتصادهایی چون چین و روسیه متفاوت است. این تصور که سیاست بلندمدتی همچون سیاست ساخت چین ۲۰۲۵ یا برنامه متقابل تحریمی در حوزه مالی و اقتصادی روسیه علیه غرب بتواند به‌طور کامل در اقتصاد ایران پیاده شود، اشتباه است. زیرا ایران، ظرفیت‌های ویژه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود را بر مبنای جغرافیای سیاسی خود داشته و نیازمند بومی‌سازی برنامه‌های جهانی مبارزه با تحریم‌ها یا توسعه هم‌زمان با تحریم‌ها با توان داخلی خود است.

References

- Alexandrin, Yu, N (2022), "Stimulating the Development of Technology Parks in the RF", **Economics and Business: Theory and Practice**, Vol. 3, No. 1, pp. 9-13, (doi: 10.24412/2411-0450-2022-3-1-9-13) [in Russian].
- Azarbaijani, Karim, Seyyed Kamil Tayyebi and Halimeh Dargiri (2015) "The Effect of the Economic Sanctions of the United States and the European Union on the Bilateral Trade of Iran and Its Major Trading Partners: The Application of the Gravity Model", **Economic Research**, Vol. 50, No. 3, pp. 539-562, (doi: 10.22059/jte.2015.55800) [in Persian].
- Bayat, Jalil, Seyyed Mohammad Kazem Sajjadpour, Mohammad Hossein Jamshidi and Mohsen Islami (2021), "Explaining the Nature of the Image of the American Public Opinion of Iran Based on the Image Theory in International Relations", **Parliament and Strategy Quarterly**, Vol. 28, No. 105, pp. 149-178, Available at: <https://sid.ir/paper/413067/fa> (Accessed on: 14/01/2024) [in Persian].

- Bolshakov, Valery Evgenievich (2020), "The Influence of Special Economic Zones on the Development of the Russian Economy Using the Example of the Special Economic Zone Technopolis Moscow", **Stolypinsky Bulletin**, Vol. 2, No. 1, pp. 116-124, Available at: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-osobyh-ekonomicheskikh-zon-na-razvitie-ekonomiki-rr-na-primere-osoboy-ekonomicheskoy-zony-tehnopolis-moskva> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Bratersky, Maxim Vladimirovich and Georgy Igorevich Kutyrav (2019), "Russia Between Two Systems: the Prospect of Transit from the Atlantic World to the Eurasian-Pacific World", **Contours of Global Transformations: Politics, Economics, Law**, Vol. 12, No. 1, pp. 220-240, Available at: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/rossiya-mezhdu-dvuh-sistem-perspektiva-tranzita-iz-atlanticheskogo-mira-v-mir-evraziysko-tihookeanskiy> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Concept of Foreign Policy of the Russian Federation (2023), Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Available at: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1860586/ (Accessed on: 14/01/2024), [in Russian].
- Darabi, Mehdi, and Meysam Khosravi Vishkaei (2022), "Russia's Economic Policies in Dealing with Sanctions with a Focus on Foreign Exchange Policies and Lessons for Iran", **Islamic Council Research Center**, Available at: <https://sid.ir/paper/1047508/fa> (Accessed on: 14/01/2024) [in Persian].
- Doraev, Mergen (2016), "Economic Sanctions in the Law of the USA, the European Union and Russia", Infotropic Media, Moscow, [in Russian].
- Ershov P. A. (2017), "Import Substitution and Import Substitution Policy: a Theoretical Approach to the Definition of Concepts", **Bulletin of the Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences**, No. 2, pp. 147-157, Available at: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/importozameschenie-i-politika-importozamescheniya-teoreticheskiy-podhod-k-opredeleniyu-ponyatiy> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Eslami, Mohsen and Vahid Hosseinzadeh (2018), "Factors Affecting the Attraction of Foreign Direct Investment in the Russian Federation", **Central Eurasia Studies**, Vol. 11, No. 2, pp. 283-303, (doi: 10.22059/jcep.2019.214201.449663) [in Persian].
- Ezzati, Morteza, Hasan Heydari and Parvin Moridi (2020), "Investigating the Effect of Economic Sanctions on the Production and Employment of Iran's Industrial Sector", **Strategic and Macro Policy Quarterly**, Vol. 8, No. 29, pp. 38-63, (doi: 10.30507/jmsp.2020.102274) [in Persian].
- Filipenko, Anton, Olena Bazhenova and Roman Stakanov (2020). "Economic Sanctions: Theory, Policy, Mechanisms". **Baltic Journal of Economic Studies**, Vol. 6, No. 2, pp. 69-80, (doi: 10.30525/2256-0742/2020-6-2-69-80) [in English].

- History of Relations between Russia and the G7 (2019), **Tass**, Available at: <https://tass.ru/info/6792142>, (Accessed on 11/24/2023), [in Russian].
- How Russia is Experiencing “Cultural Sanctions” and What Will Happen Next (2022), **Tass**, Available at: <https://tass.ru/kultura/16690551> (Accessed on 11/24/2023), [in Russian].
- Inozemtsev, Vladislav (2014), “**How Will Sanctions Hit Russia**”, Algorithm, Moscow, Available at: <https://www.litres.ru/book/vladislav-inozemcev/kak-sankcii-udaryat-po-rossii-8683881/chitat-onlayn/> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Kerimov D. A (2016), “Import Substitution in Energy”, **Bulletin of the Ugra State University**, Vol. 4, No. 43, pp. 52-54, Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/importozameschenie-v-energetike>, (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Knobel, A.Y., K. A. Proka and K. M. Bagdasaryan (2019), “The Theory and Practice of International Economic Sanctions”, **Journal of the New Economic Association**, Vol. 43, No. 3, pp.152-162, (doi: 10.31737/2221-2264-2019-43-3-7) [in Russian].
- Kolmykova, Tatyana Sergeevna and Nikolai Yurievich Makarov (2021), “Stimulating the Development of High-Tech Industries as a Priority of State Policy in the Field of Science and Technology”, **Industrial Economics**, Vol. 2, No. 2, pp. 59-64, Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/stimulirovanie-razvitiya-vysokotekhnologichnyh-proizvodstv-kak-prioritet-gosudarstvennoy-politiki-v-oblasti-nauki-i-tehnologii> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Kravchenko N.A (2015), “History of Import Substitution”, **All-Russian Economic Journal ECO**, Vol. 9, No. 495, pp. 73-91, Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-importozamescheniya> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Krichevsky N.A (2015), “**Russia: Through Sanctions - to Prosperity**”, Dashkov and K Publishing House, Moscow, Available at: <http://www.libgen.li/edition.php?id=137445801> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Lutzer O.V (2022), “Impact of Sanctions on the Energy Sector of the European Union”, **International Journal of Scientific Research**, Vol. 4, No. 4-118, pp. 138-140, (doi: 10.23670/IRJ.2022.118.4.136) [in Russian].
- Ma Bo (2017), “Russia's Strategy ‘Pivot to the East’”: Opportunities and Challenges for Connecting with Chinese Trans-Regional Projects, **Comparative Politics**, Vol. 8, No. 2, pp. 82-97, Available at: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/strategiya-rossii-povorot-na-vostok-vozmozhnosti-i-vyzovy-dlya-sopryazheniya-s-kitayskimi-transregionalnymi-proektami> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Nademi, Younes, Seyed Parviz Kamjoo and Ramin Khochiany (2017), “Econometric Modeling of the Impact of Sanctions on the Foreign Exchange Market and Its Transmission Mechanism to the Variables of the

- Macroeconomics of Iran”, **Econometric Modeling Quarterly**, Vol. 2, No. 2, pp. 61-87, (doi: 10.22075/jem.2018.2879) [in Persian].
- Nasirov E. V (2016), “Problems of Russia's Emergence as an Energy Superpower”, **Archivist**, Vol. 11, No. 2, pp. 98-102, Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-stanovleniya-rossii-kak-energeticheskoy-sverhderzhavy> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Nureyev R. M (2017), “Economic Sanctions against Russia and Russian Anti-Sanctions: Costs and Benefits of Confrontation”, **Bulletin of Dagestan State University**. Series 3: Social Sciences, Vol. 32, No. 3, pp. 94-102, (doi: 10.21779/2500-1930-2017-32-3-94-102) [in Russian].
- Pichurin, I. I. and D. V. Blinov (2014), “**Ensuring Import Substitution after Russia's Accession to the WTO: a Monograph**”, Yekaterinburg, Russia. [in Russian].
- Results of Monitoring Information About Trends in the Development of Higher Education in the World and in Russia (2022), Plekhanov Russian University of Economics, Available at: https://www.rea.ru/ru/org/managements/Nauchno-issledovatel'skij-institut-razvitiya-obrazovaniya/Pages/monitoringi_informacii_o_sostoyanii_vischego_obrazovaniya.aspx (Accessed on 12/13/2023) [in Russian].
- Rukavishnikov S. M (2021), “Novels in the Field of Import Substitution: the Minimum Share of Purchases of Russian Goods”, **Legal Policy and Legal Life**, No. 1, pp. 234-239, (doi: 10.24412/1608-8794-2021-1-234-239) [in Russian].
- Sajdian Fard, Najmeh, Ebrahim Hadian, Ali Hossein Samadi and Zahra Dehghan Shabani (2019), “Investigating the Effects of International Sanctions on Iran's Business Structure: Network Theory Approach”, **Quarterly Journal of Economics and Modeling**. Vol. 10, No. 3, pp. 1-28, (doi: 10.29252/ecej.10.3.1) [in Persian].
- Savchenko, Anatoly Evgenievich and Ivan Yurievich Zuenko (2020), “The Driving Forces of the Russian Pivot to the East”, **Comparative Politics**, Vol. 11, No. 1, pp. 111-125, (doi: 10.24411/2221-3279-2020-10009) [in Russian].
- Sedliar, Yuliia (2017) “The Economic Sanctions as the Instrument of Foreign Policy”, **Actual Problems of International Relations**, pp. 18-26, (doi: 10.17721/apmv.2017.132.0.18-26) [in English].
- Shirokova, Irina (2016), “Investments in Improto-Substitution”, **Trends and Brands**, Remedium, May 2016 [in Russian].
- Shirzadi, Reza (2017), “Government, Economic Development and Integration in the Global Economy (Case Study of Russia: 1990-2010)”, **Central Eurasia Studies**, Vol. 10, No. 1, pp.135-152, (doi: 10.22059/jcep.2017.62904) [in Persian].
- Suhadolskaya Lyudmila Leonidovna (2018), “Brand with Chinese Characteristics as a New Force in the Development of the PRC Economy”, **Society and State in China**, Vol. 48, No. 1, pp. 332-339, Available at: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/brend-s-kitayskoy-spetsifikoy-kak-novaya-sila-razvitiya-ekonomiki-kr> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].

- Timofeev, Ivan Nikolaevich, Yulia Sergeevna Sokolshchik and Vladimir Anatolyevich Morozov (2022), "Sanctions against Iran: Lessons for Russia in the New International Conditions", **Bulletin of St. Petersburg University. International Relations**, Vol. 15, No. 4, pp. 405-420, Available at: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/sanktsii-protiv-irana-uroki-dlya-rossii-v-novyh-mezhdunarodnyh-usloviyah> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Timofeev, Oleg Anatolyevich and Valeria Sergeevna Ronzhina (2017), "Coupling the Programs" Made in China – 2025 "And Industrie 4.0 as the Basis for Innovative Cooperation Between China and Germany", **China in World and Regional Politics, History and Modernity**, Vol. 22, No. 22, pp. 338-351, (doi: 10.24411/9785-0324-2017-00022) [in Russian].
- Unified Plan for Achieving the National Development Goals of the Russian Federation for the Period Until 2024 and for the Planning Period Until 2030 (2021), Ministry of Economic Development of the Russian Federation, Available at: https://www.economy.gov.ru/material/dokumenty/edinyy_plan_podostizheniyu_nacionalnyh_celej_razvitiya_rossiyskoy_federacii_na_period_do_2024_goda_i_na_planovyy_period_do_2030_goda.html (Accessed on 12/13/2023), [in Russian].
- Unilateral Sanctions Against Syria Destroy Partner Approach - Lavrov (2011), Interfax, Available at: <https://www.interfax.ru/russia/206294> (Accessed on 29/05/2023), [in Russian].
- Vosoughi, Saeed, Masoumeh Zarei Hadak and Mohammad Zarei Hadak (2015), "Mutual Energy Strategy in the Relations Between Russia and the European Union", **Central Eurasia Studies**, Vol. 8, No. 1, pp. 127-148, (doi: 10.22059/jcep.2015.54965) [in Persian].
- What Sanctions Were Imposed against Russia in 2022 and How Moscow Responded (2022), **Tass**, Available at: <https://www.tass.ru/info/14538591> (Accessed on 11/24/2023), [in Russian].
- Yudina, Maria Aleksandrovna (2020), "Industry 4.0: Competition for Relevance", **Public Administration, Electronic Bulletin**, No. 80, pp. 286-303, (doi: 10.24411/2070-1381-2020-10074) [in Russian].
- Zeineshev, Timur Zhumatovich, Gulmira Amangeldievna Mashimbaeva and Marianna Viktorovna Ilyashevich (2017), "Types of Sanctions in International Law", **Eurasian Scientific Journal**, No. 4, pp. 115-119. Available at: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/vidy-sanktsiy-v-mezhdunarodnom-prave> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].
- Zeping Yang (2016), "Hong Kong as a Free Economic Zone for the Implementation of Large Innovative Projects in China", **Bulletin of the Russian Customs Academy**, No. 4, pp. 173-178. Available at: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/gonkong-kak-svobodnaya-ekonomicheskaya-zona-realizatsii-krupnyh-innovatsionnyh-proektov-kitaya> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].

Zubritskaya, Inessa (2018), "The Concept of "Industry 4.0" and the Prerequisites for Its Application in the Domestic Industry", **Science and Innovation**, Vol. 7, No. 185, pp. 38-41. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsepsiya-industriya-4-0-i-predposylki-ee-primeneniya-v-otechestvennoy-promyshlennosti> (Accessed on: 14/01/2024) [in Russian].